

30. Загальні збори товариства "Просвіта" // Правда. – 1877. – Ч.11. – 3 червня. – С. 432–435.
31. Загальні збори товариства ім. Шевченка // Діло. – 1890. – №57. – 24 березня.
32. Загальні збори членів товариства ім. Шевченка // Народна часопис. – 1892. – Ч.52. – 17 березня.
33. Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. – Івано-Франківськ, 1993. – 84 с.
34. Ковба Ж. "Просвіта" – світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. Ковба. – Дрогобич : "Відродження", 1993. – 128 с.
35. Кравець М. Ю. Целевич [Український історик]. (до 125-річчя з дня народження) / М. Кравець // Український історичний журнал. – 1968. – №3. – С. 136–137.
36. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів: Вид-во друкарні отців Василіан у Жовкві, 1926. – 146 с.
37. Мороз М. Матеріали до хронології діяльності наукового товариства ім. Шевченка. (1873–1944 р.р.) / З історії Наукового Товариства ім. Шевченка (Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові) / М. Мороз. – Т. 10. – Львів, 1998. – С. 209–212.
38. Перський С. Популярна історія товариства "Просвіта" / С. Перський. – Львів : Вид-во товар. "Просвіта", 1932. – 268 с.
39. Справоздання з діяльності виділу товариства "Просвіта", за рік адміністративний 1876/77. – Львів : Вид-во друк. товар. ім. Шевченка, 1877. – 13с.
40. Справоздання з діяльності виділу товариства ім. Шевченка у Львові // Діло. – 1892. – №48. – 11 березня.
41. XXIII Загальні збори "Просвіти" в Тернополі // Народна часопис. – 1891. – Ч.195. – 12 вересня.

В статті, в тесній зв'язі з конкретно-історическою ситуацією, сложившеюся на западноукраїнських землях во второй половині XIX в., проанализирован вклад Юліана Целевича (народника) в процесс совершенствования деятельности культурно-просветительских обществ "Русская беседа", "Просвіта" и Научного общества имени Т. Шевченко, что способствовало подъему их авторитета, как ведущих общественных институтов Галиции XIX в.

Ключевые слова: Целевич Ю. А., народовское движение, наука, Галиция, "Русская беседа", "Просвіта", Научное общество имени Т. Шевченко.

In the article in close contact with the concrete historical situation in Western Ukraine in the second half of the nineteenth century. The contribution of Julian Tselevycha (narodovec) in the process of improvement of cultural and educational societies "Ruska besida", "Prosvita" and Scientific Society of Taras Shevchenko, which contributed to the rise of their authority as the leading public institutions in Galicia nineteenth century.

Keywords: Tselevyich Yu, populist movement, science, Galicia, " Ruska besida ", " Prosvita", Scientific Society of Taras Shevchenko

УДК 94 (477)

ББК 63.3 (4УКР)

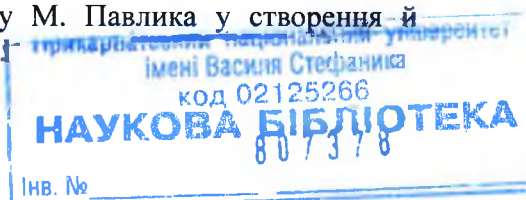
Володимир Костюк

МИХАЙЛО ПАВЛИК І РАДИКАЛИ (ДО 125-ОЇ РІЧНИЦІ ЗАСНУВАННЯ РУРП)

РУРП – перша на теренах України партія парламентського типу. Вона доводила доцільність еволюційного розвитку суспільства на основі широкої демократії і соціальної справедливості. Осередки цієї партії існували в багатьох населених пунктах Галичини і знаходили постійну підтримку людей. Михайло Павлик очолював Українську радикальну партію з часу її заснування у жовтні 1890 р. і до дня його смерті – 26 січня 1915 р.

Ключові слова: Радикальна партія, народовці, москвофіли, національне відродження, українофіли, соборність, незалежність, соціалізм, Галичина.

Після здобуття Україною незалежності з'являються нові наукові розвідки з проблем павликознавства. У Львові захистив кандидатську дисертацію на тему: "Михайло Павлик і Радикальна партія" в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича П. Шкраб'юк. Ця робота стала найгрунтовнішим дослідженням внеску М. Павлика у створення й подальшу діяльність Русько-української радикальної партії.

Високо оцінюють внесок М. Павлика у створення Радикальної партії Я. Грицак, О. Реєнт, М. Кугутяк, О. Добржанський, О. Жерноклеєв, Б. Савчук, І. Райківський. Важливий матеріал про М. Павлика з'явився у дослідженнях А. Круглашова про М. Драгоманова, І. Беґея про Ю. Бачинського, Л. Депенчук про Б. Кістяківського. Ю. Михальський, розглядаючи відносини між польським і українським рухом на початку ХХ ст. вказує і на роль М. Павлика в цих стосунках. Про ставлення М. Павлика до окремих політичних подій, зокрема “нової ери” знаходимо цікавий матеріал у монографіях І. Чорновола.

Поряд з цим продовжують з'являються необ'єктивні оцінки, перекручені факти, що стосуються як Радикальної партії, так і місця М. Павлика в ній. А тому дослідження проблеми зберігає свою актуальність. Автор ставить мету простежити процес формування РУРП, вплив на ці процеси М. Драгоманова, відносини між різними течіями в радикальній партії у період кризи в ній другої половини 90-х рр. XIX ст. Також важливо розкрити вплив партії і М. Павлика на формування партій подібного політичного спектру у Наддніпрянській Україні і фактори, які сприяли перетворенню радикалів у потужну лівоцентристську політичну силу з яскраво вираженим прагненням до незалежності і соборності.

Формування у другій половині XIX ст. робітничого класу в Галичині, початок масового робітничого руху та поширення соціалістичної ідеології створило передумови для зародження тут соціал-демократичного руху, який виник і розвивався під безпосереднім ідейним впливом західноєвропейської, насамперед австрійської та німецької соціал-демократії. Біля витоків цього руху стояли визначні громадсько-політичні діячі І. Франко та М. Павлик. В обвинувальному акті прокуратури перед Львівським соціалістичним процесом 1878 р. зазначалося, що саме “приблизно від часу перебування М. Драгоманова у Львові й Відні, тобто від кінця 1875 р. або від початку 1876 р., розпочався мліж деякими членами української партії (народовцями) певний соціально-демократичний рух” [10, с. 27]. Головою віденського товариства “Січ” обрано О. Терлецького, а до керівництва “Академічним гуртком” у Львові прийшло демократичне крило на чолі з І. Франком, М. Павликом та їх однодумцями. Іван Франко про це писав: “Коли число українофілів, до яких пристала також значна часть давніших членів “Кружка”, в тім числі ми оба з Павликом, дійшло до переваги, скликано загальні збори “Кружка”, на яких українофіли ... переперли вибір свого виділу” [41, с.245].

Михайло Коцюбинський у рефераті про Івана Франка (1908 р.) так охарактеризував основну масу галицької інтелігенції 70-х років XIX ст.: “Окрім язикових спорів галицька інтелігенція займалася високою політикою, а та політика зводилася до того, щоб як-небудь запобігти ласки правительства, що-небудь, хоч дрібницю випрохати у нього...” [15, с.46]. Діаспорний дослідник Орест Субтельний слушно писав: “Найважливішими послідовниками поглядів Драгоманова були два обдарованих, енергійних і самовідданих студенти скромного селянського походження – Іван Франко, котрий стане одним із найкращих українських письменників, та Михайло Павлик. Саме вони очолюють інтелектуальне та ідеологічне повстання проти ідейно обмеженого й консервативно мислячого західноукраїнського проводу, повстання до якого закликав їхній женецький наставник” (Драгоманов – В. К.) [32, с.283].

4–5 жовтня 1890 р. у Львові на квартирі М. Павлика відбувся установчий з'їзд Русько-української радикальної партії. У розробці програми якнайактивнішу участь взяв М. Павлик. Програма переконливо доводила доцільність еволюційного (поступового) розвитку суспільства на основі широкої демократії. Уперше в Галичині висунуто гасло загального і рівного виборчого права, проголошено парламентаризм одним із принципів діяльності партії [18, с.77].

Таким чином, радикали вийшли за межі гурткової роботи і розгорнули велику агітаційну та просвітницьку діяльність серед поневоленого народу, вони вперше публічно озвучили свою програму під час виборчої кампанії 1891 р. Сергій Єфремов дав високу оцінку цим подіям: “Заснування радикальної партії, на чолі якої стали Франко і Павлик, а

теоретиком був Драгоманов, що з болгарської Софії керував новим політичним рухом – внесло таку живу течію в українське громадське життя, до якої нема чого прирівняти з попередньої історії українства”. Далі С. Єфремов констатує, що суперечка на галицькому ґрунті починає набирати всеукраїнської ваги, як принципова “боротьба між політикою дрібних компромісів та політикою українства і справжніх народних інтересів” [9, с.236].

У автобіографії, надісланій одному з видавництв, І. Франко ствердив: “У Львові виник гурток молодих інтелігентних і незалежних українців і ухвалив заснувати радикальну селянську партію в краю, яка мала покласти кінець дотеперішньому українському партійному хаосові і безграмотності інтелігенції. Було засновано часопис “Народ”, перший річник якого 1890 р. – це найкраща і напутніша публіцистична праця, якою може взагалі похвалитися українська література” [40, т. 50, с.364].

М. Павлик був першим (чи одним із перших) і серед тих, хто почав відстоювати ідею економізації суспільного життя і впровадження кооперативного руху [20, с.8]. Загалом для робітників партія домагалася скорочення робочого дня, дотримання недільного відпочинку, заборони дитячої праці, введення робітничої інспекції [27, с.234]. У селянському питанні радикали виступали за викуп землі у великих поміщиків коштом громадського фонду і передачі її бідним селянам. Програма РУРП, співтворцем якої став М. Павлик, була побудована на засадах громадівського соціалізму й цим відмежовувалася від марксистської соціологічної концепції.

Перші наслідки діяльності радикалів високо оцінював М. Драгоманов. У 1893 р. він відзначав: “А тепер і по газетах видно, що віча котрі збирають Павлик і товариші, що самі Галицькі мужики вже не ті, в нашому сірому мужику вже європейець XIX ст. вилупляється” [17, с.315]. Фундатор стрілецького руху, адвокат Кирило Трильовський ще на початку XX століття так оцінював політичну платформу нової партії: “Вертаючи до М. Павлика і його товаришів скажемо, що вони дочекалися нарешті громадян своїх учеників, з котрими в 1890 р. заснували русько-українську радикальну партію. Ця партія – це власне практичне пристосування науки соціалістів до наших хлопських відносин” [36, с.151].

Це була перша українська партія сучасного типу з фіксованим членством і демократичною програмою. Один із сучасних дослідників радикального руху – історик Петро Шкраб’юк зазначає: “Радикальна партія виникла не випадково, а за велінням часу. Діями її фундаторів, а найдужче М. Павлика, рухала палка любов до селянства, яке в ту пору ототожнювалося у них з усім українським народом” [23, с.8]. Сам же М. Павлик писав: “Першою на Україні політичною організацією на лад європейський була русько-українська радикальна партія, заснована в р. 1890, після 20-літньої підготовки праці кулуарної, в радикальній дусі... засновано її на-скоро, без участі Драгоманова, неполітично. Драгоманов думав, що Русинам у конституційній Австрії треба закладати політичні партії на взір англійських, себто партії компромісові, зложені для конкретних, чисто політичних цілей, до яких можна дійти до кільканадцять років” [25, с.27].

Дуже цінними для розуміння ситуації, що склалася в колах новоствореної партії, є листи Лесі Українки, яка саме в той час перебувала у Відні й підтримувала якнайтісніші контакти з віденськими радикалами. Леся Українка, оцінюючи політизацію національного руху в Україні, писала до брата М. Косача: “З усіх трьох галицьких (русинських) партій радикальна мені здається найпрогресивніша і найрозумніша; я думаю, що коли вона розумно поведе свої справи, то їй легко повернути до себе простий люд” [37, с.245].

Радикальна партія за цивілізаційними культурно-історичними вартостями була українофільською. Вона була регіональною за членством і загальноукраїнською за програмовими завданнями. Це прагнення всеукраїнської перспективи виявлялося у поширенні видань, зв’язках діячів партії з ідейними соратниками у різних регіонах України, друкуванні у виданнях партії творів діячів національного руху з Наддніпрянщини. М. Павлик писав: “Прийде час, коли наша партія захопить усіх наших робітних людей в усіх трьох частинах України та в Америці, тоді в нас і не буде ніякої іншої всенародної політичної партії, окрім нашої радикальної” [23, с.9]. Петро Шкраб’юк пише: “РУРП, і в значній мірі завдяки М. Павликові, мала не лише крайове (регіональне),

але й всеукраїнське значення. Вона першою вжила у назві термін “український”, тим самим підкреслюючи етнічну і територіальну соборність усіх українських земель, тоді як у Галичині побутував етнонім “русин”, “руський” [43, с.187].

Радикали підтримували тісний зв'язок з харківським гуртком тарасівців та молодогромадівців. Так у березні 1893 р. для цього гуртка через російсько-австрійський кордон було переправлено закуплені у Львові книжки та брошури, однак харківські жандарми, виявивши це, захопили більшість “антиросійських” видань. Як засвідчують жандармські документи, це були праці М. Драгоманова, С. Подолинського, твори Т. Шевченка, І. Франка, М. Павлика, Панаса Мирного, Марка Вовчка, М. Кропивницького, періодичні видання “Народ”, “Громада”, “Листок громади”, “Хлібороб”, “Правда”, програмні та агітаційно-пропагандистські брошури, зокрема “Програма русько-української радикальної партії” [12, с.17].

Після того як у радикальну партію, яка в період заснування складалася з декількох десятків інтелігентів, почала вливатися селянська маса лідери радикалів вдаються до створення суто селянської організації. У 1894 р. М. Павлик разом з І. Франком заснували політичне товариство “Народна воля”, яке ставило своїм завданням об'єднати всіх селян на боротьбу за поліпшення економічного становища, “оборону громадянських прав і розширення їх в радикально-демократичнім напрямі”. 30 червня 1894 р. відбулися перші загальні збори “Народної волі” за участю 250 селян. Головою товариства було обрано І. Франка, скарбником М. Павлика. Леся Українка у листі до М. Павлика від 29 серпня 1893 р. з Одеси просить: “Будьте ласкаві, пришліть мені вирізку з якої часописі або, власне, описання про зібрання нового товариства “Народна воля” і про справу видавництва під назвою “Поступ”. Я очарована звістками з Вашого краю, ще наша доля не загинула, коли у нас такий народ є” [38, т. 10, с.164–165].

Сам М. Павлик найбільшим успіхом радикальної партії вважав те, що вона перетягнула галицьких українських селян із москвофільського в табір український [3, с.190].

У програмі Русько-Української радикальної партії, прийнятій на з'їзді у Львові 29 грудня 1895 р., констатовалося: “... здійснення усіх її соціалістичних ідеалів можливе лише при повній політичній самостійності русько-українського народу і повнім праві його рішати самому у всіх справах, які його торкаються” [30, с.132]. Саме ця партія уперше в історії національної політичної думки обґрунтувала і сформулювала постулат політичної самостійності України (В'ячеслав Будзиновський та Юліан Бачинський 1890–1895 рр.) [39, с.26]. “Що чесне і народолюбне все нині стало радикалами, свідомими прихильниками нашої партії і це великий, пам'ятний тріумф партії при останніх виборах”, – ствердив І. Франко у 1897 р.

IV з'їзд Радикальної партії визначив своїм новим органом газету “Громадський голос”, перше число якої з'явилося 20 березня 1895 р. Програму і перше число газети підготував Михайло Павлик. М. Павлик радів з кожного успіху у видавничій справі. Партійці обговорювали з ним поширення преси серед селян. Так, В. Стефанік писав у листі до Павлика від 2 березня 1896 р.: “Мені радикальні газети не подобаються задля своєї політичної посухи” [42].

У 1896 р. започатковано справу організації української соціал-демократичної партії і продовжено 17 вересня 1897 р., коли М. Ганкевич, М. Павлик, І. Франко та інші опублікували звернення до українських робітників під назвою “Поклик до робітників русинів”. Однак спроба організації нової партії тоді була невдалою. Не підтримали на VII з'їзді УРП 30 жовтня 1898 р. і пропозицію Р. Яросевича та Я. Остапчука про перейменування радикальної партії на соціал-демократичну та підпорядкування до австрійської соціал-демократії [18, с.94]. Щоправда, через десять років М. Павлик позитивно оцінить відносини австрійських соціал-демократів і галицьких радикалів [26, с.9].

Внутріпартійна боротьба в УРП викристалізувала три основні фракційні групи:

власне радикальну, яку очолили М. Павлик, К. Трильовський, Л. Бачинський; соціал-демократичну на чолі з Р. Ярославичем, М. Новаківським та національно-демократичну, керовану В. Охрімовичем, Є. Левицьким і В. Будзиновським [18, с.93]. А вже 1899 р. в рядах партії відбувся розкол. Прихильники соціалізму за марксистським зразком М. Ганкевич, С. Вітик, Ю. Бачинський, Р. Ярославич заснували Українську соціал-демократичну партію, а І. Франко, Є. Левицький, Т. Окуневський, В. Будзиновський та інші створили Національно-демократичну партію. М. Павлик виступаючи на ІХ з'їзді Радикальної партії 17 грудня 1899 р. закликав до єдності партії [5. – 1900. – 1 лют.].

Іван Крип'якевич зазначав, що Радикальна партія співдіяла з націонал-демократами, а “деколи приходило до порозуміння з соціал-демократами (1900 р.) та християнськими суспільниками із групи Барвінського. Зате йшло до дедалі більшого відчуження щодо москвофілів, які чимраз виразніше захищали російські національні інтереси” [16, с.291].

Радикальна партія, створивши ґрунт для побудови двох нових партій, змогла досить швидко вийти з внутрішньої кризи. Ярослав Грицак звертає увагу на те, що, “таким чином в українському русі в Галичині на початку ХХ ст. виникла фактично двопартійна система, у якій провідна роль центристської УНДП стимулювалася і врівноважувалася опозицією лівої РУРП. Це мало велике значення для стабілізації політичного життя галицьких українців. З іншого боку, усі новостворені партії стояли на спільній платформі політичної самостійності України, що давало підстави для формування широкої політичної коаліції” [6, с.25]. І з цією думкою важко не погодитися.

Прихильники М. Павлика критикували народовців і радикалів, які сприяли розколу в рядах Радикальної партії. Лесь Мартович, зокрема, заявив, що Юліан Романчук (бувний батько “нової ери”) та колишній радикал Теофіл Окуневський цим сприяли посиленню москвофілів. [21, с.68]. Не повністю справдились і передбачення Ю. Бачинського, який за кілька років до розколу писав: “недалекий вже час, коли про неї (РУРП – В.К.) згадуватись буде як про – справді світлий момент в політичній житті Галицької України, але момент, котрий був, та – котрий вже не є” [2, с.103].

Отже, послаблена розколом Українська радикальна партія, керівниками якої виступили Михайло Павлик, Лев Бачинський, Іван Макух, Кирило Трильовський, поступово втрачала свій суспільний вплив. Вихід з глибокої ідейно-організаційної кризи радикали бачили в переході партії на засади національно-демократичного (етичного) соціалізму, розширенні соціальної бази та пошуку свого місця в новій структурі українського політичного руху.

М. Павлик і радикали підтримували контакти із наддніпрянськими самостійниками. М. Павлик шукає контактів з М. Міхновським. Про це свідчить лист до нього Л. Українки від 18 червня 1899 р. в якому вона пише: “В серйозність замірів Міхновського, скажу правду, не вірю, але, звісно, Ваше доручення справлю” [38, т. 11, с.129]. Про приїзд М. Міхновського в Галичину згадує К. Трильовський: “Вже не тямлю, чи 1901, чи наступного року приїхав до Коломиї з російської України відомий автор брошури “Самостійна Україна” Микола Міхновський. Був він на одному вічу, що я скликав до міського парку і тоді розказував мені, що перевозка цієї брошури (що її видрукували здається у Львові) дуже добре налагоджена...” [34, с.25]. О. Кобилянська у листі до О. Маковея від 12 серпня 1901 р. інформувала його: “Леся пише доволі часто, їй добре поводитьсь в Буркуті. Писала, що там відвідував її Франко і Міхновський, дуже здивувалася приїздом останнього” [13, с.273].

Партія, беручи собі за зразок подібні політичні структури в Західній Європі, прагнула спиратися на неможливі верстви українського селянства [18, с.96]. Але в багатьох повітах і селах вплив Радикальної партії залишався визначальним. Під час виборів 1900 р. у с. Кобаки на рідній для М. Павлика Косівщині влада шляхом залякування селян намагалася провести своїх кандидатів. Комісар разом із жандармами, коли зрозуміли що селян не залякати, розігнали виборців. Понад 200 незадоволених виборців зібралися разом, а потім надіслали телеграму протесту міністрові внутрішніх

справ Австро-Угорщини. На 1 грудня 1900 р. були призначені повторні вибори. 30 листопада на прохання війта і старости з Косова прибув військовий підрозділ з 50 чоловік, який розквартирували в хатах тих кобаківчан, які для влади були найстрашніші. Наступного дня 297 кобаківчан подали свої голоси за радикалів і 27 лише голосували проти [5. – 1900. – 13 груд.].

У 1902 р. радикали підбурили селян на масовий бойкот жнив, що охопив понад 100 тисяч сільськогосподарських робітників Східної Галичини. Причому дискусії про доцільність організації страйків тривали до цього на VII з'їзді Радикальної партії у 1898 р., а також на наступному з'їзді у 1899 р.[1]. І. Крип'якевич називає кількість учасників страйку 200 тисяч [16, с.292]. Таку цифру вказує і Н. Полонська-Василенко, вона ж зазначала: “Селяни виявили надзвичайну стійкість, і дідичі змушені були піти на поступки. Завдяки цій перемозі опозиційні партії, які підтримували страйковий рух, здобули популярність та пошану” [29, с.27].

Чимало уваги М. Павлик приділяв роботі з молоддю. Микола Матіїв-Мельник, який, навчаючись у Коломийській гімназії, уперше почув промову Павлика на одному з Січових свят, потім, працюючи учителем, часто згадував слова Павлика, сказані тоді: “Дивіться уважно на молодь. То – цвіт. Бережіть його і гартуйте зарання, щоби не зів'яв під першим ударом бурі” [22, с.509].

Після того, як кілька сотень студентів-українців Львівського університету у 1901–1902 роках провели сецесію (організоване залишення навчального закладу) на знак протесту проти репресій з боку керівництва університету, М. Павлик писав: “Вихід наших академіків із Львівського університету був помилкою, з огляду на практичні результати, які можна було досягти лише на місці – боротьбою” [8, с.744]. Цей факт, як і багато інших, засвідчує те, що М. Павлик мав особливий погляд на цілий ряд суспільних процесів, який часто не узгоджувався із думкою більшості.

Коли здібного селянського сина із села Печеніжина Коломийського повіту Івана Чупрея у 1903 р. за ведення радикальної пропаганди, поширення брошур виключили з Коломийської гімназії, йому лише завдяки втручання М. Павлика та В. Гнатюка, яким він допомагав збирати фольклорно-етнографічні матеріали на Гуцульщині, вдалося скласти екзамен у Львівській гімназії і поступити на юридичний факультет Львівського університету [14, с.30].

У 1904 р. галицька громадськість відзначила 30-літній ювілей суспільно-політичної та літературної діяльності М. Павлика. На ювілеї було виголошено доповіді про його життєвий шлях, зачитано багато вітальних телеграм з Галичини, Буковини, Наддніпрянської України, Відня, Москви, Петербурга [27, с.258]. Лесь Мартович, зокрема, писав у своєму привітанні: “Я гордий тим, що можу Вас почислити поміж моїх перших учителів, бо я певний, що ім'я Ваше буде записане в історії тих часів, що ми їх переживаємо, як представника пожертвовання борні покривджених і пригноблених супроти неправди і визиску” [44, с.37].

У промові на мітингу у Львові 3 грудня 1905 р., яку наступного року М. Павлик опублікував у Чернівцях, він зазначив, що орієнтація мас українців виключно на Відень “сама по собі деморалізує політично ті маси, відвертаючи їх очі від вищих політичних ідеалів – соціальних і національних – і навіть від реальних інтересів тих мас” [24, с.10]. 23 грудня 1906 р. на з'їзді Радикальної партії відзначалось: “Нова виборча постанова до віденського парламенту доказує до речки, що нашому народові нема що довго попасати у Відні. З'їзд бачить будучину нашого народу виключно в єдності його з українським народом у Росії та в конечній цілі, тої єдності – Українській республіці” [18, с.106]. Така позиція знайшла підтримку в широких колах громадськості, вплив радикальної партії почав зростати, як зростав і авторитет лідера радикалів М. Павлика. Від 1907 р. Радикальна партія разом з НДП та УСДП висувають вимогу загального виборчого права у виборах до Сейму в числі першочергових. Започатковується нова хвиля масового вічового руху. Причому в місцях, де жодна з партій не мала вирішального впливу, віча

нерідко проводилися спільно. Так 11 серпня 1907 р. та 13 вересня 1908 р. в Станіславові, 11 жовтня 1908 р. в Чернівцях відбулися віча, скликані спільно УРП і УСДП.

Українська радикальна партія продовжувала залишатися на лівому крилі українського політичного табору найвпливовішою. Після виборів 1907 р. вона вела свою політику переважно у згоді й контакті з націонал-демократами та соціал-демократами. Причому вибори до парламенту у Відні 1907 р. проходили вперше загальним, тасмним і безпосереднім голосуванням (раніше виборці вибирали послів опосередковано через так званих правиборців). Один із лідерів Радикальної партії К. Трильовський із 516 послів здобув найбільше число виборчих голосів після посадника Відня. Завдяки новому виборчому закону в Державній Раді почав працювати Український парламентський клуб з українських послів Східної Галичини та Буковини, який негайно виніс на обговорення парламенту державно-правову декларацію із заявою про необхідність створення української національно-державної автономії.

М. Павлик, спостерігаючи за розвитком подій у Наддніпрянській Україні, центрі Росії періоду реакції, яка змінила революційне піднесення 1905–1907 років, робить висновок про те, що порятунок українців – у державній незалежності. Він як один із чільних діячів радикальної партії був причетний до організації Січового руху і Січового стрілецтва. Петро Трильовський (син засновника “Січей” К. Трильовського) так згадує приїзд М. Павлика в Коломию: “Пригадується момент – Січі і радикальна партія Коломийщини святкують ювілей громадської праці Михайла Павлика...З львівського потягу вийшов ювілят, а батько веде його під руку перед почесною четюю “Січовиків” з Печеніжина... Опісля поїхали до нас на обід, а пополудні відбулася урочиста академія в залі Каси Ощадности, бо заля Народного дому була замала” [35, с.265]. Саме січовики з Печеніжина зустрічали М. Павлика. Адже Печеніжин – батьківщина Олекси Довбуша, а Павлик навіть у заповіті написав про останнє бажання зійти в могилу з піснею про Довбуша.

М. Павлик очолював два роки “Повітову Січ” у Львові. Дослідник стрілецтва Левко Різник зауважив: “Повітова Січ” у місті Лева повстала в 1908 р. заходами Миколи Угриня-Безгрішного зі студентів університету, з працівників українських установ і українського робітництва – членів радикальної партії. Знаходилася спершу на вул. Личаківській, а відтак на вул. Коперника, 5; першим кошовим її був письменник, журналіст Михайло Павлик” [31, с.126]. А вже напередодні Першої світової війни січовий рух об’єднав тисячі національно свідомих молодих людей, які прискіпливо вивчали історію козацтва і загалом України, гартували тіло у численних карпатських походах і змаганнях.

31 травня 1909 р. у Коломиї “в честь славної пам’яті гетьмана Івана Мазепи з нагоди 200-х роковин битви під Полтавою” відбувся Січовий збір. Короткий реферат виголосив К. Трильовський, з промовами виступили послі до парламенту від радикальної партії Тимотей Старух і Василь Стефаник. У спогадах доктор К. Трильовський писав: “Прибули на це свято редактор “Громадського голосу” зі Львова Михайло Павлик, товариші-посли доктор Лев Бачинський, доктор Микола Лагодинський, доктор Іван Макух і славний письменник зі Східної України Михайло Коцюбинський, а також відомий віденський українофіл Луціян Бруннер” [34, с.45–46].

У 1911 р. у віденському парламенті радикали мали п’ять послів (Л. Бачинський, В. Стефаник, К. Трильовський, М. Лагодинський, П. Лаврук), а в галицькому сеймі в 1913 р. – шість. Хоча радикали й утворили в парламенті окремий посольський клуб, вони разом з націонал-демократами виступили співтворцями Українського парламентського союзу. Однак не можна не погодитися з думкою історика Н. Полонської-Василенко про те, що “українці довгий час вагалися – до якої орієнтації приєднатися”. Року 1910 орган Радикальної Партії у Львові – “Громадський голос” – заявляв: “Не Відень, не Петербург абощо, а сама Україна, окрема й незалежна”. У тому ж часописі писали: “Ми хочемо, щоб український народ здобув собі якнайскоріше самостійність, або мав свою власну державу” [29, с.31]. Позиція радикалів стосовно можливих союзників на випадок війни

була чітко висловлена напередодні Першої світової війни стрілецьким “батьком” Кирилом Трильовським: “Силою самого факту у Східній Галичині і на Північній Буковині створився “Національний П’ємонт України”, що має вплив на уярмлених царатом наших братів. І якраз цього “мазепинського кубла” царський уряд боїться і його ненавидить” [4, с.287]. Отже “на випадок війни з Росією в інтересі українського народу є стати на стороні Австрії, тому треба й нам організувати власну військову силу – зародок української армії” [4, с.302].

З початком Першої світової війни, коли імперіалістичні наміри царської Росії щодо Галичини стали загальновідомими, на цих теренах спостерігається особливе піднесення національної самосвідомості. Про це є чимало свідчень у галицькій періодиці.

1–2 серпня 1914 р. у Львові відбулася спільна нарада лідерів українських партій Галичини (НДП, УРП, УСДП), які в цей важливий історичний момент погодилися відкинути всі партійні суперечки і створили 2 серпня міжпартійну Головну Українську Раду, яка 3 серпня звернулася до народу з Маніфестом, що закінчувався словами: “Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!” Маніфест підписали Голова Української Ради К. Левицький, заступники голови М. Павлик, М. Ганкевич, секретар С. Баран. 6 серпня Головна Українська Рада, до складу якої увійшли по чотири представники вище названих партій, задекларувала заснування Легіону Українських Січових Стрільців. Необхідність відродження національних збройних формувань схвалив і М. Павлик. Однак вік і здоров’я не дозволили йому брати більш активну участь у політичному житті краю, що опинився у воєнному вирі Першої світової війни.

У липні 1915 р. штаб російської діючої армії видав брошуру, в якій проаналізував суспільно-національні настрої в Галичині. Подаємо переклад окремих положень, що торкаються Радикальної партії, її чисельності та М. Павлика: “В Сеймі і в Парламенті, і взагалі в суспільному житті “українців-мазепинців” депутати від радикальної партії і її керівники становлять ціле з представниками інших мазепинських партій». Серед керівників партії називається письменник Михайло Павлик і вказується що він помер у Львові по Францишканській вулиці № 15. Вказується на кількість членів партії – біля 40000 [4, с.302]. Як бачимо, навіть російська військова адміністрація оцінила політичну силу і харизму галицько-буковинських радикалів.

Коли до Львова увійшли російські війська М. Павлик не тікав, а залишився у місті. Сам він говорив: “Я вже такий старий і близький смерті, що мені нічого не страшно”. 26 січня 1915 р. Михайло Павлик помер. Похорон відбувся під пильним контролем окупаційної влади, яка боялася М. Павлика й мертвого. Похорон відбувся спокійно хоч і при великому зібранні народу [11, с.426]. На цю втрату важко хворий І. Франко відгукнувся такими словами: “В його особі всі ми втратили талановитого робітника, живу, чуткую силу, сівача зерен плодючих, завзятого поборника неправди та кривди людської, одного з тих будителів народної душі та свідомості, про яких ніколи не гасне пам’ять” [39, т. 3, с.388].

Відомий посол австрійського парламенту адвокат Кость Левицький, виступаючи на жалобному зібранні з приводу смерті М. Павлика, висловив сподівання: “Та коли сповниться його останнє бажання, аби на горах київських засіяв стяг вольної України, тоді згадає український народ, що Михайло Павлик пробивав твердий шлях на здійснення нашої ідеї національної...” [7. – 1915. – 13 лютого].

Отже, досвід політичної еволюції західноукраїнських партій кінця XIX – початку XX ст. засвідчує, що і вони перейшли через серйозне політичне горнило. Однак перед загрозами, які принесло нове століття, напередодні Першої світової війни, українські радикали виявили високу згуртованість, національну свідомість і взаєморозуміння. Війна призвела до ще більшої кризи в усьому українському суспільстві, яке стояло на порозі національно-демократичної революції. Однак її вибух та політичні результати уже не судилося побачити важко хворому М. Павлику.

Політична діяльність М. Павлика, як і більшості його побратимів-радикалів,

актуалізувала перед суспільством необхідність співпраці з молоддю, блокування із політичними партнерами, а також захисту рідної мови, демократичних свобод, впровадження загального виборчого права. Особливою заслугою М. Павлика та інших радикалів стала розробка ідеї соборності України.

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 663, оп.1, спр. 179, арк. 22, 170–178.
2. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник / І. Бегей. – К. : Основні цінності, 2001. – 254 с.
3. Василенко М. І. Франко і радикали / М. Василенко // Буковинський журнал –2015. – №3. – С. 186–222.
4. Гей, там на горі “Січ” іде... – Едмонтон, 1965. – 432 с.
5. Громадський голос. – Львів. – 1895, 1898–1903, 1908–1910.
6. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак – К. : Генеза, 1996. – 360 с.
7. Діло. – Львів. – 1915.
8. Довідник з історії України. – Т. III. – К. : Генеза, 1995. – С. 328.
9. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов Т. 2. – Київ–Лейпциг–Нью-Йорк, 1991. – 456 с.
10. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині. Нарис історії (1899–1918) / О. Жерноклеєв. – К. : Основні цінності, 2000. – 168 с.
11. Історія Гуцульщини. – Т. 3. – Чикаго : Гуцульський дослідний інститут, 1986. – 441 с.
12. Катренко А. Українські молодіжні гуртки і організації 80–90-х років XIX століття / А. Катренко // Історія України. – 2000. – № 20. – С. 10–18.
13. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники, автобіографії, листи, статті та спогади / О. Кобилянська – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
14. Костюк В. Михайло Павлик: не останні штрихи до портрета / В. Костюк – Косів : Писаний Камінь, 2003. – 188 с.
15. Коцюбинський М. Твори в 6 т. – Т. IV / М. Коцюбинський – К., 1962. – С. 46.
16. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
17. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. Круглашов – Чернівці : Прут, 2000. – 488 с.
18. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії (Нарис суспільно-політичного руху XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк – Івано-Франківськ : Плай, 1993. – 199 с.
19. Лисенко О. Формування ідеології прагматичного українства на початку XX ст./ О.Лисенко // Історія України. – 2001. – № 27–28. – С. 7–9.
20. Лозинський М. Михайло Павлик: його життя і діяльність / М.Лозинський – Відень, 1917.
21. Марчук Г. Лесь Мартович: у пошуках великої художньої форми / Г. Марчук – К. : ІВЦ Держкомстату України, 1998. – 60 с.
22. Матіїв-Мельник М. З молодих літ / М. Матіїв-Мельник // Матіїв-Мельник. Твори. – Львів: НТШ, 1995. – С. 508–510.
23. “Михайло Павлик – видатний син нашого краю” (Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-ій річниці від дня народження Михайла Павлика. – м. Косів, 17 вересня 2003 р.). – Косів : КДПДМ, 2004. – 20 с.
24. Павлик М. За загального виборчого права в Австро-Угорщині / М. Павлик – Чернівці, 1906. – 12 с.
25. Павлик М. Памяті Михайла Драгоманова: Відчит на вечорницях, устроєних на його честь укр. молодіжжю у Львові 13 лип. 1901 р. / М. Павлик – Чернівці, 1902. – 42 с.
26. Павлик М. Передне слівце / М. Павлик // Павлик М. Оповідання. – Чернівці, 1909. – С. 3–9.
27. Павлик М. Робітницьке свято Першого Мая / М. Павлик // Павлик М. Твори. – С. 322
28. Політологія. За загальною редакцією Дзюбка І., Левківського. – К. : Вища школа, 1998. – С. 286–295.
29. Полонська-Василенко Н. Історія України (1900–1923) / Н. Полонська-Василенко – К. : МП “Пам’ятки України”, 1991. – 135 с.
30. Програма русько-української радикальної партії, прийнята на краєвім з’їзді партійнім у Львові 29 грудня 1895 р. // Отаман Календар для народа на рік звичайний. – Коломия, 1904. – С. 131–134.
31. Різник Л. Великий здвиг / Л.Різник // Дзвін. – 1994. – № 6. – С. 123–128.
32. Скрипник П. Будитель народного духу / П. Скрипник // Історичний календар. – К., 1997. – С. 258–259.
33. Субтельний О. Україна: історія / О.Субтельний – К. : Либідь, 1991. – 510 с.
34. Трильовський К. З мого життя... / К. Трильовський // Гей, там на горі “Січ” іде... Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – С. 13–77.
35. Трильовський П. Як я те бачив/ П. Трильовський // Гей там на горі „Січ” іде...Пропам’ятна книга “Січей”. – Едмонтон, 1965. – С. 262–269.
36. Трильовський К. Будь самостійним / К. Трильовський // Отаман.-Коломия, 1904. – С.140–151.

РУРП – это первая в Украине партия парламентского типа. Она доводила целесообразность

эволюционного развития общества на основе широкой демократии и социальной справедливости. Первичные ячейки этой партии существовали во многих населенных пунктах Галичины и находили постоянную поддержку людей. Михаил Павлык возглавлял Украинскую радикальную партию со времени ее основания в октябре 1890 года и до дня его смерти – 26 января 1915 года.

Ключевые слова: Радикальная партия, либерализм, москвофилы, народовцы, марксизм, социализм, национальное возрождение, независимость, соборность, Галичина.

This is the first party of parliamentary type in Ukraine. It proved the expedience of the evolutional development of the society on the basis of wide democracy and social justice. Myhaylo Pavlyk had headed the Ukrainian radical parti since its foundation in October 1890 and by the time of his death on 26 January 1915.

Key words: the Radical Party, the moskvofils, natiogenesis, liberalizm, marksism, the national revival, independence, unity, socialism, Galychyna.

УДК 94(477.8)

ББК 63.3 (4 УКР)

Олег Малярчук

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СФЕРА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (1964–1991 рр.)

У статті проаналізовано особливості формування, розширення і вдосконаленням соціально-культурної інфраструктури, розбудову мережі культурних закладів – народних університетів, бібліотек, клубів, театрів та інших установ, що давало можливість охопити ідеологічним впливом і нав'язувати радянський спосіб життя та світоглядні позиції усім верствам населення західних областей Української РСР.

Ключові слова: західноукраїнські області, народні університети, бібліотеки, клуби, ідеологія, комуністична партія.

Суспільний розвиток західноукраїнських земель майже половину століття визначався та спрямовувався комуністичною партією і радянським урядом. Для двох поколінь мешканців Західної України більшовицький жовтневий переворот і пов'язані з ним «соціалістичні перетворення» внесли докорінні зміни в напрацьовані століттями життєві устої і традиції. Упродовж віків на Західній Україні сформувалися певні особливості історичного розвитку. Характерною ознакою було домінування сільського населення над міським, національна строкатість. Радянська влад докорінно змінила сформований віками традиційний устрій – станове суспільство відійшло в минуле разом із індивідуальними селянськими господарствами. У місцях розміщення природних ресурсів з'явилися нові міста, розбудувалися старі. На західноукраїнських землях на початок 1950-х років була завершена суцільна колективізація сільського господарства та розпочалася масштабна індустріалізація. Складовою будівництва нового соціалістичного життя виступала соціально-культурна сфера.

Українськими науковцями доволі широко розкрито картину суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, що проходили на західноукраїнських землях у другій половині ХХ ст. Це, передусім наукові праці В. Барана [1], С. Васюти [2], О. Васюти [3], Ю. Гумена [4], С. Давидович [5], Я. Дзісяка [6], О. Малярчука [7] та інших. До наукового обігу залучено значний обсяг матеріалів з архівних джерел, що зберігалися у закритих фондах.

Мета статті – висвітлити історію розвитку соціально-культурної сфери західного регіону Української РСР на прикладі Івано-Франківської області, довести, що незважаючи на певні зрушення у вирішенні окремих питань, протиріччя між реальністю і запитами постійно збільшувалися. Об'єкт дослідження – політика партійно-радянської влади в соціально-культурній сфері, предмет – особливості її реалізації в умовах західних областей України.

На початок 60-х років ХХ ст. у західноукраїнських областях була сформована мережа народних університетів, бібліотек, клубів, музеїв, театрів та інших закладів культури. Вони